

پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
دوماه‌نامه علمی - پژوهشی، سال شانزدهم، شماره ششم، بهمن و اسفند ۱۳۹۵، ۱۸۳-۲۰۰

آسیب‌شناسی روش‌های تدریس درس آزمایشگاه زبان از نظر استادان و دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی

عیسی متقی‌زاده*

سجاد اسماعیلی**، محمدرحیم خالی‌زاده***، داوود ایکدری****

چکیده

آموزش مهارت‌های زبانی همواره به‌مثابه یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های برنامه‌ریزان و متخصصان آموزش در نظام آموزشی به‌شمار می‌رود. اگرچه آموزش زبان عربی در ایران کاستی‌ها و مشکلات بی‌شماری دارد، این مشکلات بیش‌تر در بخش مهارت‌های زبانی و به‌ویژه در درس آزمایشگاه زبان به‌چشم می‌خورد. این جستار با استفاده از روش پیمایشی بر آن است تا علاوه‌بر بررسی روش‌های تدریس درس آزمایشگاه زبان در مقطع کارشناسی رشته زبان و ادبیات عربی، میزان موفقیت استادان در تدریس این درس و هم‌چنین میزان استفاده آن‌ها از معیارهای مناسب تدریس درس آزمایشگاه را کشف کند و در پایان نیز راه‌کارهای مناسبی در جهت حل مشکلات تدریس این درس ارائه دهد. جامعه آماری این پژوهش شامل ده استاد متخصص در حوزه مهارت‌های زبانی و ۶۸ دانشجوی کارشناسی رشته زبان و ادبیات عربی در دانشگاه‌های تهران است. مهم‌ترین یافته‌های پژوهش نشان داد: در تدریس درس آزمایشگاه زبان، اهداف موردنظر برنامه‌ریزان آموزش محقق شده است و مشکلاتی از جمله روش‌های سنتی تدریس، عدم تنوع موضوعات، و خلأ تجهیزات و امکانات آموزشی جدید به‌چشم نمی‌خورد.

کلیدواژه‌ها: آموزش زبان عربی، مهارت‌های زبانی، روش تدریس، آزمایشگاه زبان.

* دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تربیت مدرس (نویسنده مسئول)، Motghizadeh@modares.ac.ir

** دکترای زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تربیت مدرس، Sjd.esmaili@gmail.com

*** کارشناس ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تربیت مدرس، m.khalizadeh@modares.ac.ir

**** کارشناس ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تربیت مدرس، m.khalizadeh@modares.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۵/۲۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۷/۱۲

بنابراین، این جستار بر آن است تا از یک سو در چهارچوب نظری خود، با استفاده از نظریات جدید آموزشی، روش‌ها و شیوه‌های جدید تدریس (آزمایشگاه زبان) را در اختیار استادان و دانشجویان قرار دهد و از سوی دیگر به سنجش میزان اجرای این روش‌ها از سوی استادان در دانشگاه‌ها بپردازد تا نقاط ضعف و قوت تدریس درس آزمایشگاه براساس معیارهای استاندارد تدریس بیان گردد.

۲. روش پژوهش

روش خاص این پژوهش پیمایشی است، در این روش پژوهش‌گر با استفاده از ابزار پرسش‌نامه از گروه‌های مشخص می‌خواهد که به سؤالات تعیین‌شده پاسخ دهد، این پاسخ‌ها مجموعه اطلاعات تحقیق را شکل می‌دهند. جامعه آماری پژوهش شامل ده استاد متخصص در حوزه مهارت‌های زبانی و ۶۸ دانشجوی کارشناسی رشته زبان و ادبیات عربی در دانشگاه‌های علامه طباطبایی، تهران، شهید بهشتی، و خوارزمی است. هر دو پرسش‌نامه‌ای جستار مشابه و دارای چهار شاخص (۱. اهداف و سرفصل، ۲. چگونگی روش تدریس، ۳. نقش آزمایشگاه زبان در تقویت مهارت‌های زبانی، و ۴. میزان ارتباط آزمایشگاه زبان با دیگر مهارت‌های زبانی) است. در پرسش‌نامه مذکور از طیف «لیکرت» استفاده شده است، به گونه‌ای که عدد یک نمایان‌گر ارزش خیلی کم و عدد پنج نشان‌دهنده ارزش بالاست و البته در توصیف داده‌ها برای سهولت کار از سه سطح استفاده شده است؛ به این شکل که سطح خیلی کم و کم با عدد یک، سطح متوسط با عدد دو، و سطح زیاد و خیلی زیاد با عدد سه نشان داده شده است.

از آن‌جاکه پژوهش و مطالعه‌ای نمی‌تواند تمام جزئیات عوامل مؤثر در یادگیری مهارت‌های زبانی را مورد بررسی قرار دهد و بی‌تردید گنجاندن همه آن‌ها در یک پژوهش امکان‌پذیر نیست، جستار حاضر به بررسی چند شاخص مهم و تأثیرگذار در یادگیری مهارت‌های زبانی و به‌ویژه درس آزمایشگاه زبان می‌پردازد.

باتوجه به مسئله پژوهش که در مقدمه تبیین شد، سؤال‌های این پژوهش عبارت‌اند از:

۱. از نظر استادان و دانشجویان، تاچه میزان اهداف درس آزمایشگاه زبان محقق شده است؟

۲. از نظر استادان و دانشجویان، تاچه میزان در تدریس درس آزمایشگاه زبان از امکانات و تجهیزات جدید آموزشی استفاده می‌شود؟

۳. از نظر استادان و دانشجویان، میزان کارآمدی تدریس درس آزمایشگاه زبان و اهمیت مهارت شنیداری در تقویت مهارت‌های زبانی چه قدر است؟
۴. از نظر استادان و دانشجویان، تاجه میزان بین درس آزمایشگاه زبان و سایر مهارت‌های زبانی هم‌چون مکالمه و انشا ارتباط وجود دارد؟

۳. پیشینه پژوهش

در ارتباط با آموزش زبان‌های خارجه و بررسی مهارت‌های زبانی پژوهش‌های مختلفی انجام شده است که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از:

۱. شکیب الانصاری (۱۳۷۹) در مقاله «نقد و بررسی آموزش مکالمه عربی در دانشگاه‌ها» ضمن بررسی مهارت گفتار در زبان عربی، آموزش مکالمه عربی در ایران را بسیار ضعیف و ناکارآمد توصیف کرده است.
۲. ولی‌پور (۱۳۸۰) در مقاله خود با عنوان «کندوکاو در چگونگی ایجاد مهارت‌های زبانی شنیدن، خواندن، و درک مفهوم متن در زبان روسی» به مشکلات آموزش زبان‌های خارجی در ایران پرداخته و بر لزوم برنامه‌ریزی دقیق‌تر و تولید طرح‌های مشخص درسی و تنوع‌بخشیدن بر شیوه‌های آموزش مهارت‌های زبانی تأکید کرده است.
۳. دستغیب (۱۳۸۱) در مقاله «تأثیر تمرین از راه شنوایی بر مهارت‌های کلی زبان» به نقد و بررسی تأثیر منفی تمرین از راه شنوایی بر مهارت‌های زبانی پرداخته و آموزش زبان به‌طور طبیعی را یکی از روش‌های اساسی برای یادگیری زبان برشمرده است.
۴. قادری‌دوست و دانای طوسی (۱۳۸۹) در مقاله «مطالعه اهداف و مؤلفه‌های آموزش مهارت‌های زبانی (خواندن، نوشتن، گوش‌دادن، و سخن‌گفتن) در برنامه درسی زبان فارسی دوره متوسطه ایران» به نقاط قوت و ضعف اهداف و مؤلفه‌های آموزش مهارت‌های زبانی در برنامه درسی زبان ملی ایران پرداخته است.
۵. متقی‌زاده و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله «تحلیل و بررسی عوامل ضعف دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی در مهارت‌های زبانی ازدیدگاه استادان و دانشجویان این رشته» به تحلیل و ریشه‌یابی ضعف دانشجویان زبان و ادبیات عربی در کسب مهارت‌های زبانی پرداخته‌اند و عوامل کلی و جزئی تأثیرگذار و مشکلات در یادگیری مهارت‌های زبانی را در بین دانشجویان عربی دانشگاه‌های تهران برشمرده‌اند.

هم‌چنین برخی از پژوهش‌ها نیز به بررسی کلی مشکلات آموزش زبان عربی در دانشگاه‌های ایران پرداخته‌اند که در ذیل به چند نمونه از آن‌ها اشاره می‌کنیم:

۱. رسولی (۱۳۸۴: ۲۳-۵۸) در پژوهشی با عنوان «ریشه‌یابی مشکلات آموزش زبان عربی در دانشگاه‌های ایران (مبانی تعریف گرایش‌ها)» به موشکافی و ریشه‌یابی برخی از مسائل و مشکلات آموزش زبان عربی پرداخته و برای حل این مشکلات راه‌کارهایی ارائه داده است.

۲. سلیمی (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با عنوان «آموزش عربی در مدارس و دانشگاه‌های ایران: نقص‌ها، کاستی‌ها، و راه‌کارها» سنتی بودن شیوه‌های آموزش و قواعدمحور بودن آن‌ها را از مهم‌ترین مشکلات آموزش زبان عربی در ایران دانسته است و هم‌چنین لزوم تأسیس گرایش‌های جدید در سطوح عالی آموزش را پیش‌نهاد داده است.

۳. متقی‌زاده و همکاران (۱۳۹۱) در مقاله «بررسی و نقد میزان اجرای راهبردهای تدریس متون شعری در مقطع کارشناسی رشته زبان و ادبیات عربی» به بررسی روش‌های تدریس متون شعری در دانشگاه‌های ایران پرداختند. یافته اصلی این پژوهش عبارت بود از: روش‌های سنتی تدریس متون شعری یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی آموزش این نوع متون است.

۴. متقی‌زاده و دیگران (۱۳۹۲) در مقاله «میزان اجرای روش‌ها و فنون تدریس قواعد در مقطع کارشناسی رشته زبان و ادبیات عربی از نظر استادان و دانشجویان» به بررسی و تحلیل و نقد فنون و روش‌های تدریس قواعد در دانشگاه‌های ایران پرداخته‌اند.

اما نگارندگان در جستار پیش‌رو، ضمن استفاده از روش تحقیق پژوهش‌های مذکور و با مراجعه به نظریات متخصصان آموزش زبان‌های خارجه سعی بر این دارند تا از یک‌سو مهم‌ترین عوامل ناتوانی و ضعف دانشجویان در استفاده از مهارت‌های زبانی را موردکنکاش قرار دهند و از سوی دیگر با ادغام دو حوزه نظری و عملی راه‌کارهای مناسبی در جهت بهبود روش‌های تدریس مهارت‌های زبانی ارائه کنند.

۴. ادبیات نظری

۱.۴ مهارت‌های زبانی و اهداف آن

مهارت‌های زبانی به چهار مهارت شنیداری، گفتاری، خواندن، و نوشتاری گفته می‌شود. از میان این مهارت‌ها، دو مهارت شنیداری و گفتاری در مرحله نخست قرار دارند که ارتباط

شفاهی نامیده می‌شوند. مهارت خواندن و نوشتار در مرحله بعدی قرار می‌گیرند که به ارتباط نوشتاری شهرت دارند (فلاذ ۱۳۶۹: ۳).

این مهارت‌های چهارگانه زبانی و نحوه انتقال آن‌ها به زبان‌آموزان موضوع اصلی و فصل مشترک تمامی نظرات و شیوه‌هایی است که تاکنون در حوزه آموزش زبان خارجی مطرح شده است و رتبه‌بندی این مهارت‌ها در ادبیات آموزش زبان حاکی از روند زبان‌آموزی طبیعی و سیر تکامل در یادگیری است. هدف اساسی برنامه درسی زبان‌آموزی توجه به تقویت و پرورش هر چهار مهارت است؛ به طوری که زبان‌آموزان بتوانند خوب بشنوند، در گفت و شنودها شرکت کنند و همچنین افکار، احساسات، و نظرات خود را به دو صورت گفتار و نوشتار بیان کنند. نوشته‌ای را بخوانند، فکر به کاررفته در آن را بفهمند و مورد تحلیل و ارزیابی قرار دهند و از شنیدن و خواندن سخن آهنگین لذت ببرند.

در این جستار به خاطر اهمیت قدرت شنوایی و مقدم‌بودن آن بر دیگر مهارت‌های زبانی، به مهارت شنیداری پرداخته می‌شود، چراکه مهارت شنیداری به زبان‌آموز در تقویت حس شنوایی به منظور درک پیام گوینده کمک می‌کند. از این رو، تقویت مهارت‌های شنیداری از سوی آزمایشگاه‌های زبان موجود در مراکز آموزشی، اصلی‌ترین و مهم‌ترین هدف برنامه‌ریزی شده برای دروس آزمایشگاه زبان عربی است.

۲.۴ مهارت شنیداری در درس آزمایشگاه زبان

حجم قابل توجهی از یادگیری از سوی مهارت شنیداری انجام می‌شود، به گونه‌ای که بخش وسیعی از یادگیری مهارت‌های چهارگانه را شامل می‌شود. پیش‌تر این مهارت نوعی مهارت غیرپویا به‌شمار می‌آمد که توجه زیادی را در برنامه درسی به خود جلب نمی‌کرد؛ اما امروزه مهارت شنیداری یک فرایند فعال و پویا به‌شمار می‌رود که می‌تواند تأثیر به‌سزایی در یادگیری زبان دوم داشته باشد؛ از این رو، مهارت شنیداری توجه خاصی را از سوی مدرسان زبان دوم می‌طلبد. هرچند در ابتدا مهارت شنیداری در تمرینات ساده «بشنو و تکرار کن» خلاصه می‌شد، اما امروزه تدریس این مهارت بیش‌تر به سوی الگوبرداری از زندگی حقیقی و در راستای ایجاد توان ارتباطی در زبان‌آموزان سوق داده شده است (مورلی ۱۹۹۹: ۸۱-۹۷). در ارتباط با استفاده بهینه از فعالیت‌های شنیداری، کارشناسان، و نظریه‌پردازان آموزش زبان‌های خارجی راه‌کارهایی مطرح کرده‌اند که جمع‌بندی آن‌ها به شکل زیر می‌آید:

۱. سعی و تلاش پیوسته و مداوم برای تلفظ صحیح حروف و تشخیص دادن این حروف از یکدیگر و تلفظ آن‌ها به صورت صحیح قبل از ورود به فعالیت‌های شنیداری پیشرفته (ولتر ۲۰۰۸: ۲۵۲-۲۵۳).

۲. انتخاب موضوعاتی که زبان‌آموز اطلاعات پیشین در مورد آن‌ها دارد، به عبارت دیگر موضوعاتی که زبان‌آموز دانش زمینه و آگاهی قبلی از آن‌ها دارد (همان: ۳۱۵).

۳. دادن اطلاعات پیش‌زمینه به یادگیرندگان زبان قبل از وارد شدن به مرحله شنیداری (میرحسینی ۱۳۷۶: ۳۴).

۴. تلاش برای درک محتوا و سرفصل‌های مهم از سوی زبان‌آموز به جای تک‌تک کلمات، زیرا توجه یا نگرانی در مورد فهمیدن تمام کلمات یا معنای آن‌ها زبان‌آموز را از دنبال کردن موضوع باز می‌دارد و او را مأیوس می‌کند (همان: ۳۵).

۵. انتظار نداشتن از زبان‌آموزان در به‌خاطر سپردن تمام مطالبی که در فعالیت‌های شنیداری می‌شنوند، زیرا زبان‌آموزان اغلب مطالب را درک می‌کنند، ولی قادر نیستند تمام مفهوم متن را به‌خاطر بسپارند (چستن ۱۳۷۸: ۳۰۴-۳۰۵).

۶. بحث و گفت‌وگو، مناقشه، سؤال و جواب، و نتیجه‌گیری بعد از شنیدن (میرحسینی ۱۳۷۶: ۳۵).

البته در فرایند یادگیری زبان خارجی برای بهره‌برداری بهینه از فعالیت‌های شنیداری و گوش دادن و شنیدن موفق، عواملی مؤثر است که باید به آن‌ها توجه کافی صورت گیرد، برخی از این عوامل را می‌توان عوامل خارجی و برخی دیگر را عوامل داخلی محسوب کرد. عوامل خارجی را می‌توان شامل میزان وضوح صدا، رسایی صدا، و لهجه گوینده، محتوا و موضوع مطلب، کیفیت انتقال (شخص، دستگاه‌های صدا مثل استریو و ...) سرعت انتقال و سروصدای محیط دانست. عوامل داخلی که در فهم گوش کردن و مهارت شنیداری مؤثرند بیش‌تر شامل سلامت فکری و جسمی گوش‌دهنده، آگاهی و توجه گوش‌دهنده، تجربه پیشین، و گرایش و علاقه گوش‌دهنده است (فلاد ۱۳۶۹: ۹۷).

۳.۴ روش‌های تدریس درس آزمایشگاه زبان

تصوری که ما از درس آزمایشگاه زبان داریم این است که در کلاسی مجهز به امکانات صوتی و تصویری بنشینیم و به فایل‌ها و برنامه‌های عربی زبان گوش کنیم و مهارت

شنیداری و سپس دایره واژگان خود را تقویت کنیم. البته این نوع آموزش موقعی مفید خواهد بود که با انواع روش‌های آموزشی شناخته‌شده تدریس در دنیای معاصر هم‌چون روش‌های مشارکتی، استقرائی، و ... همراه باشد.

«روش» درمقابل واژه لاتین «متد» به کار رفته است. بنابر تعریفی که در فرهنگ ویستر آمده است، به راه انجام دادن هرکاری روش می‌گویند. روش تدریس عبارت است از راه منظم با اصول و قاعده منطقی برای تدریس (صفوی ۱۳۹۰: ۱۱۵). روش تدریس یک طرح و چهارچوب کلی برای ارائه معلومات درسی است که کارشناسان و متخصصان عرصه آموزش برای بهبود و تسهیل روند یادگیری آن‌ها را مطرح کرده‌اند. در این بین متخصصان آموزش زبان عربی روش‌هایی را برای تدریس مهارت‌های زبانی بیان کرده‌اند که به کارگیری آن‌ها می‌تواند نقش به‌سزایی در به‌روزر کردن آموزش زبان عربی و تحقق اهداف آموزش مهارت‌های زبانی داشته باشد. از جمله این روش‌ها روش‌های سمعی شفاهی (شنیداری، گفتاری)، سمعی بصری (شنیداری، دیداری)، و روش آموزش برنامه‌ریزی شده است. از میان روش‌های مذکور، روش سمعی بصری کاربرد بیش‌تری دارد. این روش اصولاً یک روش گفت‌و شنود است. اساس یادگیری زبان ابتدا به صورت شفاهی یعنی از طریق شنیدن، دیدن، و درصحنه بودن است. در این روش هر یک از واحدهای درسی با یک گفت‌وگویی پیوسته ده تا دوازده جمله‌ای کوتاه جریان پیدا می‌کند.

در مرحله اول آموختن زبان، یادگیری و تسلط کامل بر زبان محاوره بدون کمک زبان مادری، هدف عمده روش سمعی و بصری است. تقویت حرف زدن در کلیه مراحل یادگیری زبان ادامه پیدا می‌کند. اصولاً تدریس زبان محاوره آغاز آموزش زبان است. در پی اجرای دقیق یک سلسله تمرین ساختاری، عادت‌های زبانی تازه در ذهن شاگردان جا باز می‌کند و شاگردان کم‌کم به خلاقیت‌های زبان شفاهی دست می‌یابند، در مرحله دوم نیز آموزش قرائت و نوشتن مکمل یادگیری زبان شفاهی است. بنابراین، زبان‌آموزی علمی است در حال تحول، که به وسیله دانشمندان، استادان، زبان‌شناسان، و معلمان موفق دنیا، اصول و قوانین آسان کردن یادگیری آن کشف و تجربه می‌شود. در هر جاکه این قوانین مفید تشخیص داده شود باید برای آموزش و یادگیری زبان به کار گرفته شود. نکته بسیار مهم و قابل توجه آن است که زبان یک مجموعه تفکیک‌ناپذیر است و باید مهارت‌های مختلف زبانی را به موازات هم آموزش داد.

یک روش ساده و معمول در تدریس درس «آزمایشگاه زبان» از این قرار است که: استاد برای تقویت قدرت شنیداری زبان‌آموز، قصه و داستان یا مطلبی را در کلاس مطرح می‌کند که متناسب با توانایی زبان‌آموز است. در این روش وظیفه زبان‌آموز، که متن قصه و مطلب را در اختیار ندارد، این است که فقط به آنچه در کلاس بیان می‌شود خوب گوش کند و سپس درباره آنچه شنیده صحبت کند؛ برای مثال درباره عنوان قصه اظهار نظر کند یا سؤالاتی را حول قصه مطرح کند (عطا ۱۹۹۹: ۱۰۱).

۴.۴ تکنولوژی آموزشی در تدریس درس آزمایشگاه زبان

در فرایند آموزش زبان‌های خارجی وسایل آموزشی از اصلی‌ترین فاکتورها به‌شمار می‌روند، وسایل آموزشی شامل تمام امکاناتی است که مدرس برای تسهیل در امر آموزش از آن‌ها استفاده می‌کند. از جمله این وسایل آموزشی می‌توان به بسته‌های آموزشی اشاره کرد. بسته‌های آموزشی شامل کلیه معلوماتی است که با هدف آموزش زبان به‌صورت کتاب، نوار آموزشی، فیلم و رایانه و ... جمع‌آوری شده‌اند (گروه زبان‌شناسی کاربردی و آموزشی زبان‌ها ۱۳۶۲: ۵۲).

نقش وسایل آموزشی بیش‌تر چگونگی انتقال مفاهیم به شاگردان است، اگرچه انتخاب متن و محتوای آموزشی بسیار مهم است، انتقال بهتر و مؤثر مفاهیم نیز از مسائلی است که باید بیش‌تر بدان توجه کرد. با وجود این که نظام آموزشی کشور ما تقریباً نظامی سنتی و قدیمی است، طبیعی است که استفاده از وسایل و تجهیزات جدید آموزشی با مشکلات بی‌شماری روبه‌رو باشد، اما این مسئله در آموزش رشته زبان و ادبیات عربی، که از فنون تدریس سنتی بیش از حد استفاده می‌شود، بیش‌تر به‌نظر می‌رسد. به‌هر حال، همگام شدن با تکنولوژی روز دنیا در امر آموزش به‌خصوص آموزش مهارت‌های زبانی ضروری به‌نظر می‌رسد و می‌بایست در فنون تدریس، از تجهیزات و امکانات جدید و اساسی هم‌چون پروژکتور، اورهد، و تهیه منابع نوشتاری به‌دقت تنظیم شده استفاده کرد (کنن و نیوبل ۱۳۸۵: ۱۳۷-۱۳۸).

استفاده درست و به‌هنگام و متنوع از هر کدام از این امکانات جدید و بسته‌های آموزشی متناسب از سوی استادان مهارت‌های زبانی می‌تواند نتیجه‌بخش بودن فرایند آموزش را تضمین کند. علاوه بر این، جالب و جذاب بودن موضوعات تدریس در دروس مهارت‌های زبانی به‌خصوص در دروس آزمایشگاه زبان و استفاده از نظرات متخصصان و

کارشناسان، امکان بهبود فرایند یادگیری مهارت‌های زبانی را در زبان عربی افزایش می‌دهد (همان: ۱۳۹).

۵.۴ ارتباط درس آزمایشگاه زبان با دیگر مهارت‌های زبانی

باتوجه به ارتباط تنگاتنگ بین چهار مهارت زبانی شنیداری، گفتاری، نوشتاری، و خواندن، که مانند دانه‌های تسیح به هم دیگر مرتبطاند، متولیان امر آموزش و استادان مهارت‌های زبانی دروس آزمایشگاه زبان و مکالمه و انشا را نباید جدا از هم بدانند، بلکه می‌بایست شکل و چیدمان آموزش این دروس طوری طراحی شود که مهارت‌های زبانی نزد یادگیرندگان زبان هم‌زمان تقویت شود.

از آن‌جاکه زبان‌آموز یا دانشجو به‌واسطه شنیدن یا خواندن مطالب با کلمات، جملات، و عبارات‌های استفاده‌شده در کلام و نوشتار آشنا می‌شود و از آن‌ها استفاده می‌کند و آن‌ها را بر زبان جاری می‌سازد و کلمات و جملاتی را نمی‌نویسد که از طریق خواندن با آن‌ها آشنا نشده باشد، بنابراین شایسته است بین روش تدریس درس آزمایشگاه زبان و سایر مهارت‌های زبانی هم‌چون مکالمه و انشای ارتباط و پیوند خاصی شکل گیرد (مدکور ۱۹۹۱: ۲۶، ۲۸۸).

این‌جاست که ضرورت ارتباط دروس مهارت‌های زبانی مثل آزمایشگاه، مکالمه، و انشاء به‌وضوح آشکار می‌شود، استادان دروس مهارت‌های زبانی به‌عنوان مثال در درس آزمایشگاه زبان می‌بایست دانشجویان را با اهداف و موضوعاتی آشنا کنند که در درس‌هایی هم‌چون مکالمه و انشا به آن پرداخته می‌شود و به آن‌ها فرصت دهند تا مطالبی که به‌واسطه شنیدن فراگرفته‌اند را بازخوانی و با بیان خود ارائه کنند (الدسوقی ۱۹۴۳: ۹۰).

۵. بررسی مواد پژوهش

۱.۵ توصیف داده‌های مربوط به سؤال اول پژوهش

۱.۱.۵ متغیر اول: اهمیت درس آزمایشگاه زبان

در این متغیر، از میزان تناسب درس آزمایشگاه زبان با توانایی و نیاز دانشجویان و هم‌چنین لزوم گنجانیدن واحد درسی با این نام سؤال شد. داده‌های مربوط به این متغیر در جداول ۱ و ۲ می‌آید:

جدول ۱. میزان اهمیت عنوان درس آزمایشگاه زبان از نظر استادان

مجموع		زیاد		متوسط	
۱۰	فراوانی	۷	فراوانی	۳	فراوانی
۱۰۰	درصد	۷۰	درصد	۳۰	درصد

جدول ۲. میزان اهمیت عنوان درس آزمایشگاه زبان از نظر دانشجویان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۶۸	فراوانی	۴۵	فراوانی	۱۷	فراوانی	۶	فراوانی
۱۰۰	درصد	۶۶/۲	درصد	۲۵	درصد	۸/۸	درصد

با دقت در جدول ۱ پیداست که ۷۰ درصد از استادان در سطح زیاد و ۳۰ درصد در سطح متوسط، با ارائه درسی با عنوان آزمایشگاه زبان با تأکید بر اهمیت مهارت شنیداری و گفتار موافق‌اند. هم‌چنین جدول ۲ نشان می‌دهد که ۶۶ درصد دانشجویان در سطح زیاد و ۲۵ درصد در سطح متوسط و ۹ درصد در سطح کم با ارائه این عنوان درسی موافق بوده‌اند.

۲.۱.۵ متغیر دوم: میزان تحقق اهداف درس آزمایشگاه زبان

در این متغیر در رابطه با میزان تحقق اهداف در نظر گرفته شده برای این درس در پایان ترم تحصیلی، از دو گروه استادان و دانشجویان پرسش شد که داده‌های آن‌ها در جداول ۳ و ۴ است:

جدول ۳. میزان تحقق اهداف درس آزمایشگاه زبان از نظر استادان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۱۰	فراوانی	۶	فراوانی	۳	فراوانی	۱	فراوانی
۱۰۰	درصد	۶۰	درصد	۳۰	درصد	۱۰	درصد

جدول ۴. میزان تحقق اهداف درس آزمایشگاه زبان از نظر دانشجویان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۶۸	فراوانی	۲۸	فراوانی	۲۵	فراوانی	۱۵	فراوانی
۱۰۰	درصد	۴۱/۲	درصد	۳۶/۸	درصد	۲۲	درصد

جدول ۳ نشان می‌دهد ۱۰ درصد استادان در سطح پایین، ۳۰ درصد در سطح متوسط، و ۶۰ درصد در سطح بالا معتقدند که اهداف درس آزمایشگاه زبان که تقویت مهارت شنیداری است محقق شده است. جدول ۴ نیز نشان می‌دهد: ۲۲ درصد دانشجویان در سطح پایین، ۳۶/۸ درصد در سطح متوسط، و ۴۱/۲ درصد هم در سطح بالا معتقدند که اهداف درس آزمایشگاه زبان تحقق یافته است.

۲.۵ توصیف داده‌های مربوط به سؤال دوم پژوهش

در ادامه به بررسی داده‌های مربوط به روش‌های تدریس درس آزمایشگاه زبان از نظر دو گروه استادان و دانشجویان پرداخته خواهد شد.

۱.۲.۵ متغیر اول: میزان استفاده از قصه و داستان در تدریس

برای این متغیر از استادان و دانشجویان در مورد میزان استفاده از قصه و داستان در تدریس درس آزمایشگاه زبان سؤال شد. داده‌های مربوط به این متغیر در جداول ۵ و ۶ می‌آید:

جدول ۵. میزان استفاده از قصه و داستان در تدریس درس آزمایشگاه زبان از نظر استادان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۱۰	فراوانی	۳	فراوانی	۵	فراوانی	۲	فراوانی
۱۰۰	درصد	۳۰	درصد	۵۰	درصد	۲۰	درصد

جدول ۶. میزان استفاده از قصه و داستان در تدریس درس آزمایشگاه زبان از نظر دانشجویان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۶۸	فراوانی	۳۰	فراوانی	۱۴	فراوانی	۱۴	فراوانی
۱۰۰	درصد	۵۸/۸	درصد	۲۰/۶	درصد	۲۰/۶	درصد

جدول ۵ نشان می‌دهد: ۲۰ درصد استادان در سطح کم، ۵۰ درصد در سطح متوسط، و ۳۰ درصد در سطح زیاد از این روش بهره می‌گیرند. هم‌چنین براساس جدول ۶ می‌توان گفت: ۲۰/۶ درصد دانشجویان در سطح کم و متوسط و ۵۷/۷ درصد در سطح زیاد معتقد به استفاده فراوان از این شیوه تدریس از سوی استادان خود بوده‌اند.

۲.۲.۵ متغیر دوم: میزان استفاده از تجهیزات جدید آموزشی

پرسشی که برای این متغیر در نظر گرفته شد عبارت بود از: تاچه میزان تجهیزات و تکنولوژی‌های جدید آموزشی برای تدریس این دروس مهیاست؟ داده‌های مربوط به این سؤال در جداول زیر می‌آید:

جدول ۷. میزان استفاده از تجهیزات جدید آموزشی از نظر استادان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۱۰	فراوانی	۳	فراوانی	۴	فراوانی	۳	فراوانی
۱۰۰	درصد	۳۰	درصد	۴۰	درصد	۳۰	درصد

جدول ۸. میزان استفاده از تجهیزات جدید آموزشی از نظر دانشجویان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۶۸	فراوانی	۱۹	فراوانی	۲۰	فراوانی	۲۹	فراوانی
۱۰۰	درصد	۲۸	درصد	۲۹/۴	درصد	۴۲/۶	درصد

با تأمل در جدول ۷ مشخص است که ۳۰ درصد استادان معتقدند تجهیزات جدید کافی برای تدریس این درس وجود ندارد، ۴۰ درصد نیز امکانات درس آزمایشگاه زبان را در حد متوسط می‌دانند، و ۳۰ درصد نیز تجهیزات و امکانات جدید آموزشی این درس را کاملاً مطلوب می‌دانند. در مقابل از جدول ۸ پیداست: ۴۲/۶ درصد از دانشجویان معتقدند در این درس از تجهیزات جدید و امکانات کافی استفاده نمی‌شود. ۲۹/۴ درصد آن‌ها استفاده از تجهیزات و امکانات را تا حد متوسط می‌دانند و فقط ۲۸ درصد معتقدند که استادان از امکانات و تجهیزات جدید استفاده می‌کنند.

۳.۵ توصیف داده‌های مربوط به سؤال سوم پژوهش

۱.۳.۵ متغیر اول: میزان کارآمدی روش‌های تدریس

به منظور ارزیابی این متغیر، میزان کارآمدی روش‌های تدریس درس آزمایشگاه زبان از دو گروه استادان و دانشجویان پرسیده شد. داده‌های دو گروه در جداول زیر می‌آید:

جدول ۹. میزان کارآمدی روش تدریس استادان درس آزمایشگاه زبان از نظر استادان

مجموع		زیاد		متوسط	
۱۰	فراوانی	۶	فراوانی	۴	فراوانی
۱۰۰	درصد	۶۰	درصد	۴۰	درصد

جدول ۱۰. میزان کارآمدی روش تدریس استادان درس آزمایشگاه زبان از نظر دانشجویان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۶۸	فراوانی	۳۵	فراوانی	۲۱	فراوانی	۱۰	فراوانی
۱۰۰	درصد	۵۴/۴	درصد	۳۰/۹	درصد	۱۴/۷	درصد

نتایج به دست آمده از داده‌های این متغیر نشان می‌دهد: ۶۰ درصد استادان در سطح بالا و ۴۰ درصد نیز در سطح متوسط روش‌های تدریس خود برای این درس را کارآمد می‌دانند. همچنین با تأمل در جدول ۱۰ پیداست: ۱۴/۷ درصد دانشجویان کارآمدی روش‌های تدریس این درس را در سطح ضعیف، ۳۰/۹ درصد در سطح متوسط، و ۵۴/۴ درصد نیز در سطح زیاد ارزیابی کردند.

۲.۳.۵ متغیر دوم: میزان کارآمدی مهارت شنیداری در تقویت مهارت‌های زبانی

برای ارزیابی کارآمدی مهارت شنیداری در تقویت مهارت‌های زبانی از استادان و دانشجویان در مورد میزان تأثیر قدرت شنوایی در یادگیری مهارت‌های زبانی پرسش شد. داده‌های مربوط به این متغیر در جدول ۱۱ و ۱۲ مشهود است:

جدول ۱۱. میزان کارآمدی مهارت شنیداری در تقویت مهارت‌های زبانی از نظر استادان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۱۰	فراوانی	۶	فراوانی	۳	فراوانی	۱	فراوانی
۱۰۰	درصد	۶۰	درصد	۳۰	درصد	۱۰	درصد

جدول ۱۲. میزان کارآمدی مهارت شنیداری در تقویت مهارت‌های زبانی از نظر دانشجویان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۶۸	فراوانی	۳۳	فراوانی	۲۶	فراوانی	۹	فراوانی
۱۰۰	درصد	۴۸/۵	درصد	۳۸/۲	درصد	۱۳/۳	درصد

با تأمل در جدول ۱۱ مشخص است که ۶۰ درصد از استادان در سطح زیاد، ۱۰ درصد در سطح پایین، و ۳۰ درصد در سطح متوسط به تأثیر صوت و مهارت شنیداری در تدریس درس آزمایشگاه اعتقاد دارند. در مقابل، جدول ۱۲ نشان می‌دهد: ۱۳/۳ درصد در سطح کم، ۳۸/۲ درصد در سطح متوسط، و ۴۸/۵ درصد در سطح زیاد معتقدند که استادان درس آزمایشگاه زبان به صوت و مهارت شنیداری اهمیت می‌دهند.

۴.۵ توصیف داده‌های مربوط به سؤال چهارم پژوهش

۱.۴.۵ میزان ارتباط درس آزمایشگاه زبان با سایر مهارت‌های زبانی

در این متغیر از میزان ارتباط بین درس آزمایشگاه با سایر مهارت‌های زبانی هم‌چون مهارت مکالمه و انشا پرسش شد. داده‌های مربوط به این متغیر در جداول زیر مشخص است:

جدول ۱۳. میزان ارتباط درس آزمایشگاه زبان با سایر مهارت‌های زبانی از نظر استادان

مجموع		زیاد		متوسط	
۱۰	فراوانی	۹	فراوانی	۱	فراوانی
۱۰۰	درصد	۹۰	درصد	۱۰	درصد

جدول ۱۴. میزان ارتباط درس آزمایشگاه زبان با سایر مهارت‌های زبانی از نظر دانشجویان

مجموع		زیاد		متوسط		کم	
۶۸	فراوانی	۳۹	فراوانی	۱۰	فراوانی	۹	فراوانی
۱۰۰	درصد	۷۳	درصد	۱۴/۷	درصد	۱۲/۳	درصد

با دقت در جدول ۱۳ مشخص است که ۹۰ درصد از استادان در سطح زیاد و فقط ۱۰ درصد آن‌ها در سطح متوسط به ارتباط بین درس آزمایشگاه با دیگر مهارت‌های زبانی اعتقاد دارند. هم‌چنین جدول ۱۴ نشان می‌دهد: ۷۳ درصد از دانشجویان در سطح زیاد، ۱۴/۷ درصد در سطح متوسط، و فقط ۱۲/۳ درصد در سطح کم به ارتباط بین درس آزمایشگاه با دیگر مهارت‌های زبانی معتقدند.

۶. نتیجه‌گیری

با مقایسه نتایج به‌دست‌آمده از داده‌های مربوط به دو گروه استادان و دانشجویان، پاسخ به سؤالات پژوهش به شرح ذیل است:

در مورد سؤال اول، پژوهش مبنی بر میزان تحقق اهداف درس آزمایشگاه زبان، یافته‌ها نشان داد: استادان و دانشجویان ضمن تأکید بر اهمیت درس آزمایشگاه زبان، اهداف مورد نظر برنامه‌ریزان این درس را نیز محقق شده دانستند. این نگرش یکسان زاییده دو مؤلفه مهم است: نخست این که ممکن است یکنواختی روند آموزش چنین دیدگاه مشترکی را رقم زده باشد و دوم مسئله بی تفاوتی در پاسخ‌گویی به پرسش‌نامه پژوهش حاضر باشد. در مورد دوم، که یک فاجعه عظیم و متأسفانه متداول در مسیر تحقیقات میدانی امروزی است، صحبتی نیست، اما در مورد یکنواختی روند آموزش باید یادآور شد: مسیری که امروزه در دروس مشابه سایه افکنده است در واقع همان سیستم محدودگرایی وابسته و انتقادناپذیر نظام آموزشی سنتی است که اجازه خلاقیت را از چهارچوب کلاس‌های درسی خارج کرده است.

در مورد سؤال دوم پژوهش مبنی بر کیفیت تدریس درس آزمایشگاه زبان و میزان استفاده از تجهیزات جدید آموزشی در تدریس این درس یافته‌ها نشان داد: استادان و دانشجویان تا حد زیادی به استفاده از قصه و داستان در تدریس درس آزمایشگاه زبان معتقد بودند، اما در مورد استفاده از تجهیزات جدید آموزشی، تعداد زیادی از استادان معتقد به استفاده از این تجهیزات بودند، ولی تعداد کمی از دانشجویان معتقد به استفاده از تجهیزات مذکور بودند. اگرچه در تدریس آزمایشگاه زبان، مشکلاتی از جمله: سنتی بودن آموزش، روش‌های تدریس ناکارآمد، و متنوع نبودن موضوعات یا دور شدن از اهداف مشخص شده به چشم نمی‌خورد. اگر منصفانه به واقعیت کنونی آموزش درس آزمایشگاه زبان بنگریم، نمی‌توانیم از ضعف مهارت‌های زبانی نزد دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی چشم‌پوشی کنیم.

در مورد سؤال سوم پژوهش مبنی بر میزان کارآمدی روش‌های تدریس درس آزمایشگاه زبان و اهمیت مهارت شنیداری در تقویت مهارت‌های زبانی یافته‌ها نشان داد: از نظر دو گروه استادان و دانشجویان، کارآمدی تدریس درس آزمایشگاه زبان در حد متوسط به بالا بوده است. مهارت شنیداری نیز در سطح متوسط به بالا در تقویت مهارت‌های زبانی تأثیرگذار و کارآ بوده است.

در مورد سؤال چهارم، پژوهش مبنی بر میزان ارتباط درس آزمایشگاه زبان با سایر مهارت‌های زبانی، یافته‌ها نشان داد: استادان و دانشجویان تا حد زیادی به ارتباط درس آزمایشگاه زبان با سایر مهارت‌های زبانی معتقد بودند. باتوجه به این نتیجه می‌توان گفت: مشکلات یادگیری مهارت‌های زبانی را نباید به درس آزمایشگاه زبان منحصر کرد؛ زیرا

مهارت شنیداری طبق نظر متخصصان، اولین گام در تقویت سایر مهارت‌های زبانی بوده و هدف اصلی درس آزمایشگاه نیز تقویت مهارت شنیداری است، از این رو شاید می‌بایست مشکلات یادگیری مهارت‌های زبانی را در آموزش سایر دروس مهارت‌های زبانی هم‌چون مکالمه و انشا جست‌وجو کرد.

۷. راه‌کارها

- شاید مهم‌ترین راه‌کاری که بتوان در زمینه بهبود آموزش مهارت‌های زبانی ارائه داد تصویب طرح‌ها و پژوهش‌های میدانی برای بررسی ریشه‌ای مشکلات موجود و نیز حمایت همه‌جانبه بانیان عرصه آموزش است؛
- ادغام دروس مربوط به مهارت‌های زبانی با عنوانی واحد و عدم تفکیک تدریس مهارت‌های چهارگانه شنیدن، خواندن، گفتن، و نوشتن؛
- طراحی کتاب‌های آموزش مهارت‌های زبانی به‌همراه فایل‌های صوتی و تصویری و سی‌دی‌های آموزشی مکمل و استفاده از بسته‌های آموزشی و ابزارهای الکترونیکی جدید رایج مثل کتاب‌های صوتی بسته‌های نرم‌افزاری، سایت‌های آموزشی، و ایجاد انجمن‌ها و اجتماعات مجازی آموزشی.

کتاب‌نامه

- آل‌یاسین، محمدحسن (۱۹۷۴)، *المبادئ الأساسية في طرق التدريس العامة*، مصر: مكتبة النهضة.
- چستن، کنت (۱۳۷۸)، *گسترش مهارت‌های آموزش زبان دوم (تئوری و عملی)*، ترجمه محمود نورمحمدی، ج ۱، تهران: رهنما.
- حقانی، نادر (۱۳۸۴)، «مهارت پنجم»، *مجله پژوهش‌های زبان*، ش ۲۵.
- دستغیب، اقدس (۱۳۸۱)، «تأثیر تمرین از راه شنوایی بر مهارت‌های کلی زبان»، *مجله پژوهش‌های زبان*، ش ۱۲.
- رسولی، حجت (۱۳۸۴)، «ریشه‌یابی مشکلات زبان عربی در دانشگاه‌های ایران (مبانی تعریف گرایش‌ها)»، *مجله پژوهش‌نامه علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی*، ش ۴۷، ۴۸.
- الركابی، جودت (۱۹۸۶)، *طرق تدريس اللغة العربية*، دمشق: دارالفکر.
- سلیمی، علی (۱۳۸۶)، «آموزش عربی در مدارس و دانشگاه‌های ایران (نقص‌ها، کاستی‌ها، و راه‌کارها)»، *مجموعه مقالات همایش مدیران گروه‌های عربی کشور، دانشگاه بوعلی همدان*، تیرماه.
- شعبانی، حسن (۱۳۸۷)، *مهارت‌های آموزشی و پرورشی، روش‌ها، و فنون‌ها*، ج ۱، تهران: سمت.

۲۰۰ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال شانزدهم، شماره ششم، بهمن و اسفند ۱۳۹۵

شکیب الأنصاری، محمود (۱۳۷۹)، «نقد و بررسی آموزش مکالمه عربی در دانشگاه‌ها»، نامه علوم انسانی، ش ۲، تابستان.

صفوی، أمان‌الله (۱۳۸۲)، روش‌ها، فنون، و الگوهای تدریس، سمت: تهران.

طباخه، عبدالأمیر (۲۰۰۷)، منهجیة البحث تقنیات و مناهج، دارالهادی: بیروت.

عطا، إبراهیم محمد (بی‌تا)، طرق تدریس اللغة العربیة والتربیة الدینیة، القاهرة: مكتبة النهضة المصرية.

فتحی آذر، اسکندر (۱۳۸۷)، روش‌ها و فنون تدریس، تبریز: دانشگاه تبریز.

فلاد، جیمز (۱۳۶۹)، زبان و مهارت‌های زبانی، ترجمه علی آخشینی، مشهد: معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی.

قادری دوست، الهام و مریم دانای طوسی (۱۳۸۹)، «مطالعه اهداف و مؤلفه‌های آموزش مهارت‌های زبانی (خواندن، نوشتن، گوش دادن، و سخن گفتن) در برنامه درسی زبان فارسی دوره متوسطه ایران»، مجله نوآوری‌های آموزشی، دوره ۹، ش ۳، پاییز.

کنن، رابرت و دیوید نیویل (۱۳۸۵)، راهنمای بهبود روش‌های تدریس در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، ترجمه احمدرضا نصر و دیگران، تهران: سمت.

گروه زبان‌شناسی کاربردی و آموزش زبان‌ها (۱۳۶۲)، «قلمرو زبان فارسی و آموزش زبان‌های بیگانه»، هفت مقاله، تهران: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.

متقی‌زاده، عیسی و دانش محمدی (۱۳۸۸)، «تحلیل و بررسی عوامل ضعف دانشجویان رشته زبان و ادبیات عربی در مهارت‌های زبانی از دیدگاه استادان و دانشجویان این رشته»، مجله پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی، ش ۱.

متقی‌زاده، عیسی، سجاد اسماعیلی، و دانش محمدی (۱۳۹۰)، «بررسی و نقد میزان اجرای راه‌بردهای تدریس متون شعری در دوره کارشناسی رشته زبان و ادبیات عربی»، مجله پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی، ش ۱.

متقی‌زاده، عیسی، نورالدین پروین، دانش محمدی، و سجاد اسماعیلی (۱۳۹۱)، «میزان اجرای روش‌ها و فنون تدریس قواعد در مقطع کارشناسی رشته زبان و ادبیات عربی از نظر استادان و دانشجویان»، مجله جستارهای زبانی، ش ۲.

مدکور، علی احمد (۱۹۹۱)، تدریس فنون اللغة العربیة، القاهرة: دار الشواف.

میرحسینی، اکبر (۱۳۷۶)، «تقویت مهارت شنیداری در یادگیری زبان دوم»، مجله رشد آموزش زبان، ش ۵.

ولی‌پور، علی‌رضا (۱۳۸۰)، «کندوکاو در چگونگی ایجاد مهارت‌های زبانی شنیدن، خواندن، و درک مفهوم متن در زبان روسی»، مجله پژوهش زبان‌های خارجی، ش ۱۱.